

Sam obred više je pastoralan nego juridičan. Odlikuje se elastičnošću i gipkošću. Ima na izbor više formula i tekstova. Da se obredi i formule ne bi fosilizirali, može se primijeniti onaj oblik koji najbolje odgovara razinama različitih vjernika (radnici, djeca, starci, bolesnici, vjerenici. . .) ili prema konkretnoj potrebi i situaciji u kojoj se može naći kršćanin grešnik. Samo se formula odrješenja ne smije mijenjati.

Novi Obrednik za sakramentalnu službu pomirenja i pokore ima tri različita oblika:

- a) Red pomirenja pojedinih pokornika;
 - b) Red pomirenja više pokornika s pojedinačnom ispovijedi i odrješenjem;
 - c) Red pomirenja više pokornika s općom ispovijedi i skupnim odrješenjem.
-

Bono Zvonimir Šagi

PRIRODNI ELEMENTI U LITURGIJI

Veoma je važno vjerničkom refleksijom neprestano otkrivati u liturgiji ono što u pojedinom povijesnom času može biti svježe očitovanje istinske svetosti ljudi, stvari i svijeta u Kristu. Jednu takvu temu, po mom sudu važnu za ovaj trenutak, pokušat ćemo približiti bar malo našoj pažnji.

Dva su velika razloga da počnemo više voditi računa o prirodnim elementima u liturgiji, njihovu simbolizmu i značenju: povratak suvremenog svijeta na uvažavanje prirode, njezine religiozno-etičke i estetičke vrijednosti za čovjeka; sama liturgijska obnova koja mora sve više voditi računa o cjelovitim antropološkim i psihološkim spoznajama o čovjeku, njegovoj uronjenosti u kozmos, njegovoj sposobnosti da „čita” prirodu i doživljava je kao komunikaciju sa Svetim koje mu se po njoj očituje.

1. Ekologija, ekološki problemi, opasnosti koje odatle prijete samom životu postaje prije svega etičko pitanje čovjeka, njegova znanstvenog, kulturnog i općedruštvenog života. Znanstvene, biološko-tehnološke mogućnosti koje otvaraju put nikad potpuno sagledivim manipulacijama biosferom sile čovjeka na nova promišljanja njegova odnosa prema vlastitom tijelu i prema sveukupnoj prirodi.

Kakav odnos? Očito ne može više biti samo znanstven. Dok ekologija i s njom povezani problemi ostaju u kabinetima znanstvenika i samo na njihovim zahvatima, rješavaju se tek djelomično, unatoč golemim naporima. Znanost je uvijek in ultima linea pragmatička, odmjeruje s jedne strane koristi a s druge štetu, svodeći štetu tek na moguću mjeru podnošenja. Istom kad svi ti golemi problemi i opasnosti postaju dio društvene svijesti, kad počnu oblikovati način miš-

ljenja, moći ćemo govoriti o novom odnosu čovjeka prema prirodi. Mnogo je toga već prodrlo u svijest širokih slojeva naroda, običnih ljudi: npr. više ne primaju hladnokrvno uvjeravanja o potrebi energije iz nuklearnih reaktora, ne primaju mirno puštanje industrijskih otpadnih voda u rijeke, upotrebu herbicida itd.

Traži se odnos poštovanja prema prirodi. On pak nije svediv na hladno umovanje. Čovjek mora ponovno ćutiti, naučiti slutiti zov svetoga iz stvari, raznolikosti bića, prirode koja ga okružuje, kozmosa u koji je uronjen. Već mnogi govore o povratku svetoga u svakodnevno mišljenje i oblikovanje života, što je posebno primijećeno kod subkulture mladih. U tom kontekstu cijelo pitanje postaje i religiozno. Odnos prema svetom koje zrači iz priode nužno postaje religiozan. S dosta uvjerljivosti možemo konstatirati da se nalazimo na pomolu bujanja narodnih vjerovanja, pravoj obnovi religioznosti u najširim narodnim masama. Ali, to ujedno dosta uvjerljivo upozorava da je na pomolu, zapravo, svojevrsna obnova poganstva, povratka na prirodne religije koje ne moraju, doduše, biti kopija neke stare, u povijesti prevladane religije, ali je u biti nešto slično. Predstoji novo otkrivanje svijeta — da se tako izrazim — s njegovom dušom, nasuprot grubom materijalizmu kojim nas je „častila” samouvjerena znanost.

Kršćanstvo koje je na samom svom početku bilo sučeljeno s poganstvom i učinilo prve preobrazbene korake, zbog manihejizma i sličnih razmišljanja o preziranju svega materijalnoga (tjelesnog) još nije dovršilo posao evandeoskog kristijaniziranja niti svijeta svojim imenom označenog. Predstoji nam zadatak rekristijanizacije kršćanskog svijeta. U tom pak sklopu odnos prema materijalnom svijetu, tijelu, prirodi, kozmosu zauzima, čini se, ključno mjesto. Nije potrebno samo sve to teološki rasvijetliti (što je, dakako, nezaobilazno) već i praktički posvijestiti.

2. Liturgija mi se u tom kontekstu čini najvažnijom, jer ona sabire ljude i preko vidljivih stvari-simbola vodi k nevidljivom susretu s jedino Svetim. Zbog toga je bitno nastaviti liturgijsku obnovu u smislu kreativnog produbljenja. Na toj crti valja ponovno govoriti o desakralizaciji nasuprot sakralizaciji. Za razumijevanje o čemu se radi potrebno je imati na pameti pojmove: *sacrum* — *profanum* — *sanctum*. U hrvatskom jeziku nemamo za *sacrum* i *sanctum* razlučene pojmove. *Sacrum* je sveto koje se pridaje ili se po svetom (*sanctum*) manifestira, a *sanctum* je sveto u sebi. Ako pod sakralizacijom mislimo odvajanje i proglašivanje svetim (*sacrum*) nekih stvari nasuprot „nesvetim” profanim, onda je desakralizacija proces da se raspozna sveto (*sanctum*) koje Bog po stvarima očituje. U tom je smislu desakralizacija pozitivan proces, i u liturgiji također nalazi svoje mjesto. Jasno da je o svemu tome bilo tokom ovih dvadeset pokoncilskih godina raznih pretjerivanja na štetu „osjećaja svetoga” kojim mora odisati autentična liturgija.

Čim se zaputimo na takav put razmišljanja, ulazimo u svijet simbola. A sva je liturgija zapravo smještena u svijet simbola, koji za nju imaju specifično značenje božanskog susreta. Mnogi su se proteklih godina tužili na nerazumljivost simbola, postojala je tendencija sve veće verbalizacije liturgije, i sve češćeg izbjegavanja simbolizma kao nečeg za suvremenog čovjeka nerazumljivog, pa je litur-

gija postajala previše „racionalistička“, prakticistički „jednostavna“. Neki su tu tendenciju, koja se dosta očitovala npr. u obnovi obreda blagoslova (blagoslovina – sakramentalna) nazvali, „zakašnjelim prosvjetiteljstvom“.

Prošlogodišnja izvanredna sinoda (završila 8. XII. 1985.) upozorila je da „liturgija mora njegovati osjećaj svetog (sensus sacri), učiniti da ono odsijeva. Mora biti prožeta duhom smjernosti, poklonstva i proslave Boga“ (usp. lat. izdanje završnog dokumenta, str. 11). U odnosu na prirodu i baratanje prirodnim elementima u liturgijskoj simbolici osjećaj istinski svetoga ima svoju specifičnu težinu jer liturgija želi doći preko vidljivog k nevidljivom. Prema tome, valja nam u liturgijskoj praksi budno paziti da se služeći sa stvarima ne izgubi komunikacija s Bogom kojoj pravi simboli moraju poslužiti. U stvarima, pak, simbola ne može biti samovolje, simboli se ne mogu izmisliti. Citirat ću riječi T. Manna: „I kada bismo dospjeli, kad bi svaki deran htio biti središte svijeta i sebe naturiti za suca o tome što je sveto, a što staro, što je još dostojno poštovanja, a što se već obratilo u gadost? Onda uskoro ne bi ni bilo ništa sveto“ (Legenda o Josipu I., str. 769).

Priroda, prirodni elementi u liturgijskom simbolizmu

Čovjek je u svojoj egzistenciji uronjen u kosmos i sam je njegov dio. Spasenje i posvećenje čovjeka zbiva se u materiji iz koje je sazdan. Bog pak je stvoritelj kosmosa i čovjeka u njemu. I sve što je učinio, bilo je dobro (usp. Post 1,31). Stvarajući prvoga Adama, već je gledao budućeg-Krista (Tertulijan). U pavlovskoj teologiji u Kristu se proslavljaju i sva stvorenja (usp. Rim 8,19-22). Sin Božji, postavši čovjek, postao je sakrament spasenja, u njegovu se tijelu ne samo čovječanstvo nego i sva priroda posvećuje. Cijeli je kosmos na neki način s Kristom i u Kristu i po Kristu proslavljen. Priroda učestvuje s Kristom u njegovoj pashi, njegovoj konačnoj proslavi. „Novo Nebo nova Zemlja!“ (usp. Otk 21,1-4). Prema tome, na neki je način za kršćanina i sva priroda simbol. U komunikaciji s njom čovjek se u Kristu nalazi na liniji komunikacije s Bogom.

Iz tih misli slijedi za praksu potreba da se pročisti naš govor od dualizma koji još uvijek na razne načine ispunja postojeći kršćansko-moralni rječnik, iako je iz liturgijskih knjiga uglavnom dosadašnjom obnovom očišćen i zamijenjen biblijskim. Održava se još uvijek u propovijedanju i raznim popratnim liturgijskim komentarima kojima često do prave inflacije obiluje praktična liturgija. Mislim tu na one komentare što ih daju u samoj liturgiji svećenici ili voditelji liturgijskih slavlja, kao svoj „stvaralački“ prilog na mjestima gdje se kaže „ovim ili sličnim riječima“.

Treba, dakle, prirodu, raznoliku narav stvorova (stvorenja) bez krivotvorenja koristiti u liturgijskom simbolizmu kao osnov za dalji stvaralački razvitak da na temelju onoga što nam je predano (usp. 1 Kor 11,23-27) liturgija bude uvijek živa i doživljajna komunikacija s nevidljivim. Sve to mora prožeti svijest suvremenih kršćana, a posebno svećenika koji obično u nesposobnosti simboličkog izra-

žavanja pribjegavaju povećanju obilja riječi. Doduše, riječ uz materiju u liturgiji ima nezaobilaznu ulogu, ali je ona u sklopu istoga znaka/simbola. U liturgiji je sve simbol. Sve znači i više od onoga što se vidi, čuje, razumije. Simboli se zato doživljuju cjelovito, cijelim bićem. Dakako, da bismo „primili” njihov sadržaj, potrebna je vjera. Napomenut ću samo najvažnije prirodne elemente koji sačinjavaju liturgijsku simboliku.

Tijelo

Najprije naše tijelo. Čini mi se da još uvijek nije dostatno prisutno u liturgiji. Tako smo uglavnom odgajani da se držimo ukočeno, ne znamo govoriti tijelom. Tijelo je, međutim, po Tertulijanu stožer spasenja. Čovjek se spasava u svojoj tjelesnosti. Zato ono ima sakramentalnu vrijednost. Ono se u krstu uranja u vodu (pere), maže uljem, označuje. Ono je vidljivi znak Krista, oruđe djelovanja Duha Svetoga. Preko tijela svjedočimo za Krista; kao što je on objavljenje Boga u svome tijelu, tako smo i mi tijelom po posveti njegova Duha objavljenje Boga kao dionici njegova Otajstvenog tijela. Svemu tome treba pronalaziti put u liturgijskoj praksi da može progovoriti sebi svojstvenom znakovitošću, da se ne bi izgubilo kao simbol, u nekoj „čistoj” spiritualnosti ili, bolje, racionalnosti. Ne bi trebalo rastjeloviti razum. Jedno i drugo mora ići zajedno.

Voda

Voda spada među četiri svemirska prapočela. Ona posjeduje najširu mogućnost simbolizacije. Upotrebljava se u svim religijama kao simbol. Vode simboliziraju izvor i početak, maticu (materinje krilo) svake vrste života i same njegove mogućnosti. Ona je simbol života i plodnosti u najširem smislu. Ona je također simbol konačne čistoće i izvor novog života.

U Bibliji, počevši od stvaranja pa do eshatološke vizije u Otkrivenju, vode su upotrebljavane u najširem rasponu simbolizacije. Interesantno je da Geneza ne govori o stvaranju voda, nego samo o njihovu rastavljanju (usp. Post 1,7). Duh je Božji lebdio nad vodama, dok je zemlja još bila pusta i prazna, a tama se prostirala nad bezdanom (usp. Post 1,2).

U Novom zavjetu simbolika vode dolazi do svoga vrhunca u *krstu*. Ona ima moć posvećivanja od Duha. Tertulijan je govorio da je voda sjedište Duha Svetoga, k njoj i kroza nju mora proći sve živo, počevši od prvog stvaranja do drugog – preporađanja. Označuje i djelotvornost krvi Kristove koja se uspoređuje s vodom koja pere naše opačine.

No, nije potrebno to ovdje dalje iznositi, jer nam je svima više-manje poznato. Važno je samo upozoriti na nezastarivost te simbolike i, što više, ukazati na njezinu suvremenu aktualnost. Na temu vode pruža se široko polje stvaralaš-

tva u liturgiji (još ga nismo počeli koristiti) za predočivanje i doživljavanje otajstva vjere suvremenom čovjeku.

Nekad je blagoslovljena voda bila veoma prisutna u različitim vidovima pučke religioznosti. Radi toga smo imali i više raznih oblika blagoslova vode. Sada je to svedeno samo na dva temeljna blagoslova: krsne vode i vode za škropljenje naroda prije mise. Možda bismo mogli požaliti što je blagoslov krsne vode Svete subote očišćen od simboličkih gesti koje su ga pratile i postao gotovo posve verbalan, sastoji se od blagoslovne molitve, jednog križa, uranjanja uskrsne svijeće ili doticaja rukom (u blagoslovu izvan uskrsnog vremena). Htjelo se vodu osloboditi magijske uporabe u pučkoj religioznosti i dati joj izvorno simboličko značenje. No, ipak ona ne bi smjela izići iz pučke religioznosti, treba naći suvremene oblike da se preko lako razumljive simbolike vode čovjek može danomice vjerom prenositi na „liniju” uspona k Bogu. Voda se danas toliko upotrebljava da nam je nužno potrebno otkrivati njezinu simboličku vrijednost preko koje Bog manifestira svoju svetost. Neka i nadalje svojom općom upotrebom zadobiva moć posvećivanja svakodnevnog života.

Svjetlo i oganj

Oganj spada također među prapočela, predstavlja već sam po sebi jednu snagu in actu. Stavljaju se nasuprot vodi, ali se često oba elementa uzimaju u simbolici zajedno. Oganj sažiže, raspaljuje i pročišćava, ali ima i veću snagu preporodanja nego voda. Snaga je Duha Svetoga njime označena. Kao metafora znači ljubav, unutarnju strast. Kroz vodu i oganj se prelazi u novi život. Bog se javlja ognjem i na kraju kao sudac.

Svjetlo se pojavljuje kao prvi vid neformalnog svijeta. Razgoni tminu. Kroz cijelu Bibliju, od prve stranice do Otkrivenja prisutno je kao tema povezana s božanskim ognjem, božanskim rasvjetljenjem, slavom Božjom. Gotovo je neiscrpna simbolika svjetla. Bog je svjetlo, Krist je svjetlo, kršćanin je prosvijetljen, vjera je svjetlo, vjernici su sinovi svjetla itd. Općenito, u kršćanskom govoru svjetlo je stalna metafora.

Simbolika svjetla i ognja u liturgiji je bogato zastupljena, počevši od liturgije vazmene noći i krštenja do veoma raširene upotrebe svijeća. *Svijeća* i sama zadobiva posebno simboličko značenje, kao npr. uskrsna svijeća. Svijeća je osobito prisutna kao izraz vjere, nade, ljubavi, molitve, žrtve u pučkoj pobožnosti. Zajedno s ognjem povezuje se i upotreba tamjana pa i pepela. Pepeo je navlastito znak poniženja, onog što je ostalo kad se žar ugasio. Dakako, to je samo nekoliko površno nabacanih natuknica za prebogatu temu svjetla i ognja u liturgijskoj simbolizaciji.

Kruh, vino ulje. . .

Uz već napomenute više kozmičke elemente koji postaju simboli u liturgiji i mogu biti podloga daljoj liturgijskoj simbolizaciji, liturgija se služi prirodnim elementima iz agrarnog života. Kruh i vino ima središnje mjesto. Kruh i vino kao jelo i piće zajedno uzeto su komplementarni. Kruh utažuje glad, a vino žeđ, premda je inače voda osnovno sredstvo utaživanja žeđi. Kruh je plod zemlje, a vino plod sunca bez kojeg ništa ne raste. Vino simbolizira preobrazbu čovjeka, čovjek kao da ulazi u neko drugo stanje, postaje netko drugi. Kaže se da razveseljuje srce ljudsko.

U euharistiji ne samo da se kruh i vino prinosi kao naš simboličan prinos koji označuje nas same odasvud sabrane u ekleziološkoj viziji nego to dvoje se mijenja, prelazi u Kristovo tijelo i krv, postaje od tjelesne hrane hrana nebeska. Hraneći se tom hranom nebeskom, Tijelom i Krvi Kristovom, postajemo s Kristom jedno tijelo. Zajedno s kruhom i vinom trebalo bi napomenuti i simboliku gozbe. No, sve je to više-manje poznato.

Ulje uz kruh predstavlja u mediteranskom podneblju osnovnu jestvinu. U biblijskom svijetu označuje Božji blagoslov. Upotrebljava se kod posvećivanja, određivanja nekoga za neku službu ili neki položaj u zajednici. U našoj liturgiji prisutno je kod sakramenata i blagoslovina.

Zaključak za praksu

U ovom štumu i nepotpunom nabranju s tek ponekom natuknicom o bogatom simbolizmu prirodnih elemenata u liturgiji nije bilo moguće ništa drugo doli upozoriti na ono najbitnije. Izvucimo sada još nekoliko najbitnijih zaključaka za našu praksu.

1. Izbjeći redukcionizam! Pod redukcionizmom mislim tendenciju svodenja tih prirodnih simbola na simbol simbola, čime im se oduzima istinitost i govornost znaka. Liturgijska obnova nas je uputila na revalorizaciju znakova i simbola. To pak traži da prije svega tim prirodnim elementima damo njihovu autentičnost. Neka se doživi voda kao voda, vatra kao vatra, svjetlo kao svjetlo, kruh kao kruh itd. Fromalističkim ritualizmom npr. u dijeljenju (umjesto slavljenju sakramenata često svodimo sve na „najbitnije“. Mjesto krsnog studenca imamo malu bočicu vode, mjesto ulja tek malo namašćene vate, mjesto kruha istehni ziranu „hostiju“, umjesto prave uskrsne svijeće lažnu, s dodatkom male svijeće itd. Daleko bi nas odvelo kad bismo sve to nabrajali. Valja se vratiti na istinitost i uvjerljivost. Obnova je nešto u tome već uspjela, ali ima, na žalost, i novih praksi koje su u stvari redukcionizam. Evo npr. donošenje darova u prigodi velikih skupova. Sasvim je na mjestu da se uz darove agrarnog karaktera u urbanoj civilizaciji dodaju i darovi primjereni gradskom životu, ali se ne bi to smjelo pretvoriti u folklornu paradu suvenirskog kič sadržaja. Donošenje darova je po svo-

Izvornom značenju prije svega izraz stvarne *dobrotvornosti zajednice*, izraz njezine brige za siromašnu braću i sestre kao i za uzdržavanje same zajednice. Ne bi se zato smjelo pretvarati u iskazivanje počasti onom koji predsjedava skupu, niti u isticanje pojedinih kategorija vjernika. Valja u cijeloj liturgijskoj akciji misliti na to da svaki znak ili simbol kojim se kao zajednica izražavamo i kojim nam se Bog i Božje djelovanje otkriva zasjaju u punom svom elementarnom simbolizmu. Kad simbole u njihovoj naravi osiromašimo, onda nam postaju sve potrebnije riječi i povrh onih koje su već u sklopu liturgijskog znaka, te time razvodnjavamo liturgiju i činimo je dosadnom.

2. Dogradnja i stvaranje novih znakova. Budući da je većina simbolike na temelju ruralnog života, života u kontaktu s prirodom, postaje poteškoća da se sve to ugradi u urbanu civilizaciju. Nameće se zato potreba prilagođivanja, nešto dodati, nešto u drugom obliku upotrijebiti. Neke su prilagodbe već učinjene u samim liturgijskim knjigama, npr. dopuštenjem da se upotrijebe i druga ulja, osim masline i onih iz mediteranske prirode, električno svjetlo itd. No, budući da je čovjek biće koje neprestano stvara simbole primjerne svom životnom okolišu i načinu života, ako se liturgija ne okameni, s vremenom će se stvoriti i novi simboli i doći do liturgijske upotrebe. Već smo napomenuli da se simboli ne mogu apstraktno izmisliti. To je u stvari problem u naše vrijeme mnogo puta spominjane i isticane potrebe nove inkulturacije.

Za našu sadašnju praksu važno je napomenuti da baš prirodni simboli ponovno zadobivaju svoju vrijednost i snagu fascinacije za urbanog čovjeka. Zato ne bi bilo dobro kad bismo zanemarili iskoristiti njihovu moć da očituju Sveto za kojim nekom slutnjom danas tragaju mlade generacije. Moderna hodočašća (turizam) u prirodu još nisu dovoljno u svijesti pastoralaca otkrivena kao traganje za uvijek živim simbolima života i transcendentne nade, da bismo tome dali novo evanđeosko osmišljenje.

3. Pedagogija znaka/simbola. Za ljude koji ne žive više dovoljno prirodnim životom, koje moderna tehnologija, od prehrambene i medicinske, do informacijske sve više uvlači u neki umjetni svijet, potrebna je neka pedagogija da ih se senzibilizira za život prirodnih simbola i njihovo doživljavanje. Ono što bi u životu s prirodom po sebi moglo biti shvatljivo, u današnjoj se situaciji mora učiti. Čovjek sve manje poznaje sam sebe, svoj senzibilitet.

Moram priznati da ne znam ništa praktično reći kako bi ta pedagogija znaka trebala izgledati. Još nismo uspjeli naći pravi model liturgijske (mistagoške) kateheze, kao ni pravog mistagoškog propovijedanja, koje bi iskorištavalo liturgijski simbolizam kao otkrivanje Boga, njegova djelovanja, ljubavi za čovjeka. Već spomenuta izvanredna sinoda u tom smislu kaže: „Kateheze kao na početku Crkve moraju ponovno danas postati put kojim se vjernici uvode u liturgijski život” (str. 12).

Na kraju valja naglasiti da je sam dobro organiziran i proživljavao liturgijski život sa svim bogatstvom znakova i simbola najbolji put za sve koji ga žive da se nauče njime koristiti i tako biti stalno u druženju s Gospodinom.